

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Prof. Dr. İdris KADIOĞLU

Dicle Üniversitesi
Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Diyarbakır/TÜRKİYE
ikadoğlu@gmail.com
ORCID

**KASTAMONULU LATİFİ VE
DİYARBAKIRLI ALİ EMİRİ'NİN
"KİTÂB" REDİFLİ ŞİİRLERİ
(MUKAYESELİ OKUMA)**

POEMS OF LATIFI FROM
KASTAMONU AND ALI EMIRI
FROM DIYARBAKIR ON THE
THEME OF "BOOK"
(COMPARATIVE READING)

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 24.06.2024 | Received Date: 24.06.2024
Kabul Tarihi: 28.08.2024 | Accepted Date: 28.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024 | Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Kadioğlu, İdris. "Kastamonulu Latîfî ve Diyarbakırlı Ali Emîrî'nin "Kitâb" Redifli Şiirleri (Mukayeseli Okuma)". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 149-165.

Kadioğlu, İdris. "Poems of Latifi From Kastamonu and Ali Emiri From Diyarbakır on the Theme of "Book" (Comparative Reading)". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 149-165.

10.28981/hikmet.1504339

Prof. Dr. İdris KADIOĞLU

**KASTAMONULU LATİFİ VE DİYARBAKIRLI ALİ EMİRİ'NİN "KİTÂB" REDİFLİ
ŞİİRLERİ (MUKAYESELİ OKUMA)**

POEMS OF LATIFI FROM KASTAMONU AND ALI EMIRI FROM DIYARBAKIR ON
THE THEME OF "BOOK" (COMPARATIVE READING)

ÖZ

Bu çalışmada "kitâb" redifli iki şiir üzerinde durulmuş, bu şiirler üzerine mukayeseli okumalar yapılmış, şiirler şekil ve içerik yönünden incelenmiştir. Çalışmanın amacı farklı yüzyıllarda yaşamış olan iki şairin aynı vezin ve redifli, aynı konulu şiirlerini karşılaştırmaktır. Latîfî'nin (ö. 1582) "kitâb" redifli şiiri yazmış olduğu eserin (Tezkiretüş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ) yazılış sebebi bölümündedir. Toplam yedi beyitlik bu şiirde Latîfî, kitaba duyduğu sevgiyi dile getirmiştir. Son asır edebiyat tarihçisi ve divan şairi olan Ali Emîrî (ö. 1924) de "kitâb" redifli toplam dört şiir kaleme almıştır. Bu şiirlerin üçü divanda (Ali Emîrî Dîvânı) biri ise tezkirededir (Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid). Ali Emîrî'nin yazdığı ve tezkiresine aldığı "kitâb" redifli şiir, şekil ve içerik yönünden Latîfî'nin "kitâb" redifli şiiriyle benzerlikler arz etmektedir. Dolayısıyla Latîfî'nin "kitâb" redifli şiirine Ali Emîrî'nin nazire yazmış olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak bu konuda kesin bir bulgu yoktur. Çalışmada önce Latîfî ve tezkiresi hakkında kısa bilgi verilmiş ardından eserdeki "kitâb" redifli şiir incelenmiştir. Sonra Ali Emîrî ve tezkiresi hakkında kısa bilgi verilmiş ardından eserdeki "kitâb" redifli şiir aynı yöntemle incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere, her iki şairin de mecazlı bir anlatımla sevgiliye (kitap) hitap ettiği, benzer ifadelerle sevgiliyi tavsif ve tasvir ettiği görülmektedir. Çalışmada iki tablo yer almaktadır. Birinci tabloda iki şairin şiirleri karşılaştırılarak okunmuş ve beyitlere anlam verilmiştir. İkinci tabloda ise âşık-sevgili kelimeleri bağlamında "kitâb" redifli şiirlerin kelime örüntüleri çıkarılmıştır. Tablolara ilgili yorum ve değerlendirmeler yapılmış, sonuç ve kaynakça yazılarak çalışma tamamlanmıştır. Ekler bölümünde Tezkire-i Latîfî (el yazması) ve Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid (matbu)'deki "kitâb" redifli şiirlerin fotoğraflarına yer verilmiştir

Anahtar Kelimeler: Klasik Edebiyat, Latîfî, Ali Emîrî, Kitap, Şiir, Mukayese.

ABSTRACT

In this study, two poems with the rhyme "kitâb" were focused on, comparative readings were made on these poems, and the poems were examined in terms of form and content. The aim of the study is to compare the poems of two poets who lived in different centuries, in the same meter and rhyme, on the same subject. Latîfî's poem with the rhyme "kitâb" is included in the reason for writing section of his own biographies (Tezkiretüş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzamâ). In this poem of seven couplets, Latîfî (d.1582) expressed his love for the book. Ali Emiri (d. 1924), a literary historian and divan poet of the last century, wrote a total of four poems with the rhyme "kitâb". Three of these poems are in the divan (Ali Emiri Divan) and one is in the anthology (Tezkire-i Suarâ-yi Amid). The poem with "kitab" rhyme that Ali Emiri wrote and included in his memoirs is similar to Latîfî's poem with "kitab" rhyme in terms of form and content. Therefore, it is possible to say that Ali Emiri may have written a poem similar to Latîfî's poem with "kitâb" rhyme. However, there is no definitive finding on this subject. In the study, first brief information was given about Latîfî and his tezkire, and then the poem with the "kitâb" rhyme in the work was examined. Then, summary information about Ali Emîrî and his work was presented, and then the poem with the "kitâb" rhyme in the work was examined with the same method. As can be understood from the findings, it is seen that both poets address the beloved (book) with a metaphorical expression and describe the beloved with similar expressions. There are two tables in the study. In the first table, the poems of the two poets were compared and read and the couplets were given meaning. In the second table, the word patterns of the poems with the redif "kitab" in the context of the words lover-beloved are extracted. Comments and evaluations were made on the tables, and the study was completed by writing the results and bibliography. In the appendices section, photographs of the poems with "kitâb" rhyme in Tezkire-i Latîfî (manuscript) and Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid (printed) are included.

Keywords: Classic Literature, Latîfî, Ali Emîrî, Book, Poetry, Comparison.

Giriş

Tarihin eski çağlarından günümüze kadar kitaplar, ilim erbabının yetişmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Onun için âlimlerin nezdinde her zaman kitabın paha biçilmez bir değeri vardır. Aynı zamanda mühim birer âlim olan Osmanlı dönemi çoğu divan şairi de kitaba gereken önemi fazlasıyla vermiş, onu başucundan hiç ayırmamıştır. Kitaptan gereği şekilde istifade etmeyi bilmiş olan bu şairlerden bazıları kitap sevgisini yeri geldikçe şiirlerine de yansıtmişlerdir.

DİA "Kitap" maddesinde kelimenin sözlük ve terim anlamları şöyle verilmiştir: Arapçada kitâb "toplamak, bir araya getirip dikmek, bağlamak; yazmak, istinsah etmek" anlamlarına gelen ketb kökünden türemiş bir masdar olup yazılarak bir araya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder. İslamî literatürde kitap "Kur'ân-ı Kerîm, vahiy, mektup, belge, iki kapak arasında toplanmış bilgi, bir eserin ana konularından her biri" gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır... Araplar'da yazı yazma bir eksiklik sayılırdı, çünkü ezberde bilgiyi tutmak onlara göre daha kıymetliydi. Câhiz (ö. 255/869) ise bu durum karşısında canlı türlerine dair eseri *Kitâbü'l-Hayevân*'da şöyle der: "Kitabı ayıpladın; halbuki ben ondan daha iyi komşu, daha insafılı ortak, daha uyumlu yoldaş, daha mütevazî öğretmen ve daha yeterli, yanlış yola saptırmayan, bıktırıp usandırmayan, arkadaş görmedim." (Bozkurt, 2002, 120-121)

16.yy Türk şair ve yazarlarından Kastamonulu Latîfi ve 20.yy şair, yazar ve düşünürlerinden Diyarbakırlı Ali Emîrî, yaklaşık dört yüz yıl arayla yazdıkları "kitâb" redifli şiirlerinde aynı sevgiyi kendilerine has üslupla ve manzum olarak dile getirmişlerdir. Her ikisi de kitaba sınıksız âşıktır. Ancak onlardaki aşk sadece geçici, maddî bir sevgiden ibaret değildir. Her iki şair de dünyada en değerli sevgilinin kitap, en yüce sevginin de kitap sevgisi olduğuna dikkat çekmektedir. Onlar tarifi imkânsız aşkı, kitap aşkı olarak somutlaştırıp öne çıkan duygularını gönülden dillendirmiş, bu sevgi hislerini beyitlere şairane ve ustaca yansıtmişlerdir.

1. Kastamonulu Latîfi ve Tezkiresi

Tezkire yazarı ve şair olan Latîfi (ö. 990/1582), Kastamonu'da doğmuş ilk eğitimini doğduğu şehirde tamamlamıştır. Asıl adı Abdülatif olan yazar şiirde Latîfi mahlasını kullanmıştır. Kastamonu'dan İstanbul'a gitmiş, kâtip olmuş, Osmanlı coğrafyasının muhtelif şehirlerinde görev yapmıştır. Kaynaklar onun küçük yaştan itibaren şiir ve inşaya meyli olduğunu belirtir. Defterdar İskender Çelebi'ye sunduğu "Bahariye" kasidesi sayesinde üne kavuşmuştur. Uzun yıllar Balkan şehirlerinde imaret kâtipliği yapan şair, kâmil bir insan ve iyi bir münşi olarak İstanbul'a dönmüştür. Tezkiresini tamamlamış (1546) ve devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. Eyüp el-Ensarî vakfı kâtipliğine tayin edilmiş, burada uzun yıllar vazife yapmıştır. Görevden el çektilip Rodos'a sürgün edilen şair, affedildikten sonra tekrar İstanbul'a dönmüş, yeni görevi için Mısır'a

gönderilmiş, oradan Yemen'e giderken bindiği geminin batması sonucu boğularak ölmüştür (1582). Bir divan oluşturacak kadar şiiri bulunan şair daha çok nesir yazarlığı ile tanınmıştır. On iki eser yazdığını kendi biyografisinde açıkça beyan etmişse de eserlerinin tamamı ele geçmemiştir. Eserleri şunlardır: *Tezkiretü's-şuarâ*, *Evsâf-ı İstanbul*, *Fusûl-i Erbaa*, *Nazmü'l-cevâhir*, *Sübhatü'l-uşşâk*, *Enîsü'l-fusahâ*, *Evsâf-ı İbrâhim Paşa*, *Esmâü Süverî'l-Kur'ân*. En önemli eseri elifba sırasına göre kaleme aldığı şairler tezkiresidir. Başta bu eserinde olmak üzere mensur eserlerinde secili nesrin olgun örneklerini vermiştir (Sevgi, 2003, 111-112; Canım, 2021)¹. *Latîfî Tezkiresi*'nin bir kopyası özel kütüphanemizdedir.²

Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES)'de yazılan maddede eserle ilgili genel bilgiler verilmiş, en önemli kısımlarından birinin içerisinde "kitâb" redifli şiirin de yer aldığı "Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" bölümü olduğu vurgulanmıştır.

Anadolu sahasında Edirneli Sehî Bey'in Tezkiresi (1538)'nden sonra yazılmış ikinci tezkiredir.³ Latîfî, tezkiresini 1546 tarihinde tamamlamıştır. Yazıldıktan sonra devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman (ö. 1566)'a takdim edilen Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n Nuzamâ, mukaddime, üç fasıl ve hâtıme bölümlerinden oluşmaktadır. Tezkiredeki toplam şair sayısı 334'tür... Tezkiretü's-Şu'arâ'nın yazılış sebebi, "Sebeb-i te'lîf-i kitâb..." başlığı altında açıklanır. Yazarın hayatına dair bazı bilgileri de ihtiva eden bu bölüm, tezkirenin en önemli kısımlarından birisidir (Canım, 2021).

2. Latîfî'nin "Kitâb" Redifli Şiiri

Bu şiiri inceleyip üzerine yorum yapan Dursun Ali Tökel, yazısında şu satırlara yer vermiştir:

Evet Latîfî'nin dediği gibi kitap kenz-i lâ-yefnâdır, yani bitimsiz bir hazine; gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahârdır, yani ilkbaharda açmış yüz yapraklı eşsiz bir gül; yâr-ı gam-küsârdır, yani bütün sıkıntıları def eden hakiki bir dost! Bu sözlerin kitap hakkındaki özlü sözler listelerine girmesi için onlar yapacaklarını hakkıyla yapmışlar, daha da yapacak bir şeyleri yok. Eğer onların halefi olarak yapacak bir şeyimiz bizim de yoksa o zaman yatacak yerimiz de yok demektir! (Tökel, 2014, 33).

Başında "Li-müellifihî" ibaresi olan bu şiir, çoğu yazma nüsha ve tezkirenin matbu nüshasında (1314) beş, bir yazma nüshada yedi beyit olup aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. "-ıdur **kitâb**" redifli şiirde "-gâr, -güsâr, -şümâr, -kâr, -bahâr, -yâr" kelimelerindeki "âr"

¹ *Latîfî Tezkiresi* hakkında daha geniş bilgi için bk. Canım, 25.04.2024.

² Aslı Diyarbakırlı yazar Esmâ Ocak'ın (ö. 2011) özel kütüphanesinde olup bir kopyası özel kütüphanemizde bulunan *Latîfî Tezkiresi*'nin eksik bir el yazma nüshasında toplam 273 şairin biyografisine yer verilmiştir (Canım tarafından yayımlanan Tezkire'de şair sayısı 334). İncelemede kullandığımız bu özel nüshada üzerinde durulan şiir, sebeb-i te'lîf bölümünde olup toplam beş beyittir.

³ *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, Garîbî'nin Anadolu sahası şairleri hakkında yazdığı ve bu alanda ilk olduğu düşünülen eserdir. Bk. Babacan, 2022 (TEES: 28.08.2024)

mürekkep kafiyedir. Latîfî'nin kitaba bakışı, aşığın sevgiliye bakışından farksızdır. Şair nazarında kitap dünyadaki en değerli nimettir. Şiirin matlaında ifade edildiği gibi, gönül ehli için kitap, "yâr-ı gâr", "yâr-ı gam-güsâr"dır. Gönül ehlinin mağara arkadaşı, dert ortağı kısaca gerçek dostu kitaptır. Ona göre, cahilin eğlencesi olan mal ve servet, irfan ehli için kitaptır ve o kitap "mâl-ı bî-şümâr" yani bitmez tükenmez bir hazine yani sonsuz zenginliktir. Ehl-i fazl için bir kitap yaprağı, altınla dolu hazinelerden daha değerlidir. Durgun gönülleri açan kitaptır. Kitap, "gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahâr" yani ilkbahar mevsiminin yüz yapraklı bir gülüdür. Dünyada kusursuz bir dost arayan kitabı bulmalı, ona sarılmalı ve onu okumalıdır. Aşağıda Latîfî'nin kitâb redifli şiiri ile beyitlerin dil içi çevirilerine (kısmen izahlı) yer verilmiştir.

Vezin: [fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Her dem ehl-i dillerün yanında yâridur kitâb⁴

Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-güsâridur kitâb

(Kitap, her an gönül ehlinin yanından ayırmadığı bir sevgilidir. Kitap, her zaman gönül ehlinin dostu, onların teselli edici yoldaşdır.)

2. Nitekim eğlencesidür mâl u servet câhilün

Ehl-i 'irfânuñ da mâl-ı bî-şümâridur kitâb

(Mal ve servet cahilin eğlencesidir. İrfan ehlinin sonsuz serveti ise kitaptır.)

3. Yegdurur biñ kân-ı zerden ehl-i fazla bir varak

Câhil almaz bir pula n'itsün ne kârıdur kitâb

(Kerem sahibi fazıllar için kitabın her bir yaprağı bin hazineden daha değerlidir. Cahilin kitapla işi olmaz, o kitaba bir kuruş bile harcamak istemez.)

4. *Kenz-i lâ-yefnâya⁵ irer pâdişâh-ı vakt olur*

Her kimüñ gencîne vü gencînedâridur kitâb⁶

(Hazinesi ve hazine bekçisi kitap olan bir kimse, bitmez tükenmez bir hazineye sahip olur hatta vaktin padişahı olur.)

5. *Gel berü ey zulmet içre âb-ı hayvân isteyen*

Bu sevâd içre o 'aynuñ çeşmesâridur kitâb

(Ey zulmette hayat suyu isteyen, beri gel. Kitap bu karanlık dünyada gözün nuru, hayat pınarıdır.)

⁴ 1a: Ehl-i dillerün yanında yâr-ı gâridur kitâb M

⁵ الْقَنَاعَةُ كُنْزٌ لَا يَفْنَى "Kanaat, tükenmez bir hazinedir." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 7/84; Beyhakî, "Zühd", 2/88; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/133.

⁶ 4. ve 5. beyitler Ö ve M'de olmadığı için italik yazılmıştır.

6. Goncaveş dil-teng olanuñ göñlin açar gül gibi

San gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahâridur kitâb

(Gonca gibi kapalı olanın gül gibi gönlünü açar. Kitap sanki ilkbahar mevsiminin yüz yapraklı gülüdür.)

7. Ol kişi buldı cihân içinde yâr-ı bî-halel

Ey Latîfî her kimüñ yanında yâridur kitâb⁷

(Ey Latîfî, sevgili gibi kitabı koynunda olan kişi, dünyada eşsiz bir dost, bir yar bulmuş demektir.)

3. Diyarbakırlı Ali Emîrî ve Tezkiresi

Ali Emîrî 1857 yılında Diyarbakır'da doğmuş, 1924 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şiirlerinde Emîrî mahlasını kullanmıştır. Diyarbakırlı şairlerin biyografilerine dair yazdığı *Tezkire*'nin fihristinde kendisini "Türâb-ı ikdâm-ı kâ'inât, râkımı'l-hurûf Emîrî-i hakîr" diye takdim etmiştir. *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid* olarak bilinen şairler tezkiresinin müellifidir. 1296/1879'da tamamlanan bu eser, müellifi tarafından 1328/1910'da Matbaa-i Âmid'de 424 sayfa olarak eski harflerle bastırılmıştır. Eser İdris Kadioğlu tarafından yeni harflerle yayımlanmış (Ankara, 2014), bu çalışma ayrıca Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap (Ankara, 2018) olarak basılmıştır. *Tezkiresi*ni 21 yaşında tamamlayan Ali Emîrî, bu eserde kendi biyografisine de oldukça geniş yer vermiştir. Biyografisinin sonunda, on üç beyitlik meşhur "kitâb" redifli Türkçe ve *Zi-hicrânet besî hûn-ı belâ der-sîne pinhânest / 'Îlâc-ı müşkilem der-dest-i tedbîr-i tu âsânest* matlalı altı beyitlik Farsça bir gazelini eklemiştir (Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, s. 97-98; Kadioğlu, 2018, s. 148-151).⁸

4. Ali Emîrî'nin "Kitâb" Redifli Şiiri

Ali Emîrî'nin Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (e-kitap) tarafından yayımlanan divanında üç adet "kitâb" redifli gazel yer almaktadır. Bu gazellerden ikisi vezin, redif ve içerik yönünden Latîfî'nin "kitâb" redifli gazeliyle aynı, biri farklıdır. Birincisinde sekiz, ikinci ve üçüncüsünde dokuzar beyit yazılı olan bu gazellerin matla beyitleri şöyledir:⁹

⁷ Bu şiir çoğu yazma ve matbu nüshada beş, Nuruosmaniye 03725'te ise yedi beyittir. *Tezkire-i Latîfî*, 03725, 6a; *Tezkire-i Latîfî*, Ö, 6b; *Tezkire-i Latîfî*, 1314, 15; Canım, 2000, 86; Canım, 2018, 52.

⁸ Ali Emîrî (hayatı, edebi kişiliği ve eserleri) hakkında daha geniş bilgi için bk. Kadioğlu, 2018, 5-16, Taç, 2021, Yazar ve Arslan, 2021, 17-124.

⁹ Ali Emîrî Divanı'ndaki kitap redifli gazeller üzerine bir makale kaleme alan Arslan (2016); Emîrî'nin "kitâb" redifli üç gazel yazdığını ve bu şiirlere divanında yer verdiğini belirtmektedir. Birinci gazelde kitap sohbetinin önemine değindiğini, ikinci gazelde kitabı bir muskaya benzeterek hep göğsünde taşıdığını, üçüncü gazelde ise kitabı en yakın bir dost bir sevgili olarak vasıflandırdığını dile getiren yazar çalışmasının sonunda Emîrî'nin bu üç gazelinin metnine yer vermiştir. Bk. Arslan, 2016, 279-282.

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Her sohbe müreccah olur sohbet-i kitâb

Yâr u habîbim oldu benim hazret-i kitâb (G. 217)

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Sîne-i şevkimde bir hırz-ı yakînîmdir kitâb

Dîde-i endîşede nûr-ı mübînîmdir kitâb (G.218)

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Hem enîsim hem celîsim hem karînîmdir kitâb

Yâr-i cânımdır habîb-i nâzenînimdir kitâb (G. 219)¹⁰

Ali Emîrî, divanında "Emîrî" mahlasının geçtiği 218 ve 219. gazellerden derleme yoluyla bazı beyitleri çıkarıp bazı beyitler ilave etmek suretiyle toplam 13 beyitlik yeni bir gazel kaleme almış ve bu şiiri *Tezkirede* biyografisinin sonuna kaydetmiştir. Üzerinde durulan şiir matbu *Tezkire-i Suarâ-yı Âmid*'in 97-98. sayfalarındadır.

Ali Emîrî, *Tezkire-i Suarâ-yı Âmid*'de kendi biyografisinin sonunda, Türkçe şiirlerine örnek olarak kaleme aldığı "kitâb" redifli uzun bir şiire yer vermiştir. Latîfî'nin "kitâb" redifli şiiriyle aynı vezin ve redifle yazılan bu şiir, toplam on üç beyit olup ona nazire niteliği taşımaktadır. Bu şiirde ek+kelime hâlde redif (-imdir kitâb) ve mürekkep kafiye (în) kullanılmıştır. Konu bütünlüğü açıkça görüldüğü için *yek-âhenk*, beyitleri aynı kudrette ve etkileycilikte söylendiği için *yek-âvâz* gazel türünün güzel bir örneği olan bu şiirin tüm beyitlerinde işlenen konu kitap sevgisidir. Aşağıda Ali Emîrî'nin *Tezkire*'deki kitâb redifli şiirine ve beyitlerin dil içi çevirilerine (kısmen izahlı) yer verilmiştir.

Vezin: [fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

1. Sîne-i şevkimde bir hırz-ı mübînîmdir kitâb

Dîde-i endîşede nûr-ı yakînîmdir kitâb

(Kitap, aşk dolu göğsümde asılı duran bir tılsım; akıl ve düşüncemin gözünü aydınlatan sağlam bilgi kaynağıdır.)

¹⁰ Ali Emîrî *Dîvânı*'nı yayımlayan Yazar ve Arslan, Dîvandaki "kitâb" redifli şiirler hakkında: "Çalışmamızda 217 ve 218 numaralarda yer alan "kitâb" redifli iki ayrı gazel TŞA'da tek bir gazel hâline getirilip bazı beyitleri birleştirilmiştir. Bu birleştirme sırasında birkaç beyit dışarıda bırakılırken hem gazelin tamamı hem de kimi beyitleri yeniden düzenlenmiştir." Notunu düştükten sonra *Tezkire-i Suarâ-yı Âmid* (TŞA)'deki "kitâb" redifli 13 beyitlik şiirin transkripsiyonlu metnine de yer vermişlerdir. Bk. Yazar-Arslan, 2021, 653. 02.05.2024.

2. Kiblegâhım merci'-i feyz-i necâtım reh-berim

Dest-gîrim mürşid-i hikmet-karînimdir kitâb

(Kitap, benim hem kiblegâhım, hem kurtuluş feyzimin kaynağı, hem rehberim; hem de elimden tutan, hikmetle yolumu gösteren mürşidimdir.)

3. Yâdigârıdır birer şems-i zekânîñ her biri

Nûrdan bir 'âlem-i feyz-âferînimdir kitâb

(Kitapların her biri ayrı bir zekâ güneşinin (âlimler) yadigârı ve feyiz aldığı birer nur âlemidir.)

4. Bir mutalsam *kenz-i lâ-yefnâsıdır*¹¹ endişemiñ

Şeb-çerâğım gevher-i dürr-i semînimdir kitâb

(Kitap, hem düşünce dünyamın tükenmez tılsımlı bir hazinesi; hem gece lambam, hem de en değerli mücevherimdir.)

5. Gülsitânımdır gül-i n'eşküftedir ma'nâları

Bir meserretgâh-ı vicdân-ı hazînimdir kitâb

(Kitap benim için gülistan, kitabın manaları ise açılmamış güldür. O benim gamlı gönlüm için bir dinlenme yeridir.)

6. Sünbülîstândır hutût-ı nev-be-nevdir sünbülü

Bir teferrücgâh-ı tab'-ı şevk-bînimdir kitâb

(Kitap benim için çeşitli, kıvrım kıvrım ve güzel yazılarla dolu sanatlı sünbül bahçesidir. O benim neşeli, coşkulu tabiatım için bir mesiredir.)

7. 'Âşıkân ma'sûk-ı gûn-â-gûna rabt-ı kalb eder

Ehl-i 'aşkım ben de ma'sûk-ı güzînimdir kitâb

(Âşıklar türlü türlü sevgiliye gönlünü kaptırır. Ben de aşk ehliyim, benim gözde sevgilim ise kitaptır.)

8. Dil-ber-i nev-hatta bakmam var iken hatt-ı sûtûr

Yâ canımdır yâ habîb-i nâzenînimdir kitâb

(Satırlardaki güzel yazılar varken yeni yetişen güzellerin yüz hatlarına bakmam. Kitap benim hem canım hem de cananımdır, benim işveli sevgilim kitaptır.)

9. 'Âlemiñ mâzîdeki ahvâl-i gûn-â-gûnunu

Keşf için mu'ciz-nümâ bir dûr-bînimdir kitâb

¹¹ الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى "Kanaat, tükenmez bir hazinedir." Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 7/84; Beyhakî, "Zühd", 2/88; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/133.

Tablo-1

Latîfî'ye göre kitap	Ali Emîrî'ye göre kitap
1. Kitap, Latîfî'nin yanından hiç ayırmadığı bir sevgilidir. Onun dostu, teselli edici yoldaşı kitaptır.	1. Kitap, Emîrî'nin aşkla dolu olan göğsünde asılı duran bir tılsım, bir muskadır. Onun akıl ve düşüncesine rehberlik eden, gözünü açan sağlam bir bilgi kaynağıdır.
2. Mal ve servet cahilin eğlencesidir. Bilge kişi Latîfî'nin tükenmez serveti ise kitaptır.	2. Kitap, Emîrî'nin hem kıblegâhı hem kurtuluş vesilesi hem de rehberidir. Onun elinden tutan, hikmetle ona yol gösteren bir mürşittir.
3. Latîfî için kitabın her bir yaprağı bin hazineden daha kıymetlidir. Cahilin kitapla hiç alakası yoktur.	3. Emîrî'ye âlim cetlerinden kalmış birer yadigâr olan kitaplar, onun âlemine feyiz nurları serpmektedir.
4. Latîfî'nin hem hazinesi hem de hazine bekçisi kitaptır. Kitap sahibi olan bitmez tükenmez bir hazineye maliktir, devrin en zengin padişahı odur.	4. Kitap, Emîrî'nin hem tükenmez tılsımlı bir hazinesi hem gece lambası hem de en değerli mücevheridir.
5. Latîfî, karanlıkta hayat suyu arayan bir keşşaftır, kitabı bulmuştur. Kitap bu karanlık dünyada onun gözünün nuru, hayat suyunun membaıdır.	5. Kitap, Emîrî için derilmemiş bir gül bahçesidir. Kitabın manaları açılmamış güle benzer. Kütüphane ise onun hüznünlü gönlü için bir dinlenme yeridir.
6. Latîfî'nin gönlü gonca gibi kapalı iken kitap onun gönlünü gül gibi açmıştır. Kitap sanki ilkbahar mevsiminde açan yüz yapraklı güldür.	6. Kitap Emîrî için çeşitli, adeta sanatlı sümbül bahçesidir. Kütüphane ise onun neşeli, coşkulu tabiatını canlandıran bir mesiredir.
7. Latîfî'nin sevgilisi kitaptır, hep onunla beraberdir, kitabı koynundadır. Onun için kitap, dünyada eşsiz bir dost, kusursuz bir sevgilidir.	7. Âşıklar türlü sevgilere gönül bağlamıştır. Emîrî de aşk ehliendir ancak onun gözde sevgilisi kitaptır.
	8. Emîrî, kitap satırlarındaki güzel yazılar varken yeni yetişen güzellerin yüz hatlarına bakmaz. Kitap onun hem canı hem de cananıdır, işveli sevgilisi kitaptır.
	9. Kitap Emîrî için mucizevi bir dürbündür. Şair onunla tarihin mazi derelerindeki olayları hayretle seyrederek, ondan ders çıkarır.
	10. Kitaptaki mazmun ve manalar, cennetdeki huri ile gılman gibi kıymetlidir. Emîrî kitap mütalaasıyla ömrünü güzelce geçirmektedir. Kitaplar onu cennetin en yüksek makamlarına kadar çıkararak birer manevî asansördür.
	11. Kitapta Kur'an'ın sırları, hadislerin feyzi vardır. Kitap, Emîrî'nin kalp aynasına Levh-i Mahfuz'un bir yansımasıdır.
	12. Kitap hikmet, marifet ve hakikatle doludur. Emîrî'nin dünya ve dine ait tüm sermayesi kitaptır. O ömrünü kitaplara, kitaplarını da Millet Kütüphanesi'nde milletine vakfetmiştir.

	13. Emîrî, durmadan Allah'a şükreder. Çünkü gece gündüz aynı mekânı paylaştığı gözünün nuru sevgili kitaplarıyla beraberdir, onları hiç bırakmaz.
--	---

Kitap sevdalısı Latîfî ve Ali Emîrî'nin "kitâb" redifli şiirlerinde kitabın vasıflarını yansıtan kelime ve kelime grupları aşağıdaki tabloda sunulmuş, değerlendirme bölümünde tablonun yorumu yapılmıştır.

Tablo-2

ÂŞIK	MA'ŞÛK (SEVGİLİ)	EVSÂF-I KİTAP
Latîfî	Kitap	1. yâr(dır) ¹³ 2. mûnis-i evkât(dır) 3. yâr-ı gam-güsâr(dır) 4. mâl-ı bî-şümâr(dır) 5. gencîne(dir) 6. gencinedâr(dır) 7. çeşmesâr(dır) 8. gül-i sad-berg-i fasl-ı nev-bahâr(dır) 9. yâr(dır)
Ali Emîrî	Kitap	1. hırz-ı mübîn(dir) 2. nûr-ı yakîn(dir) 3. kıblegâh(dır) 4. mercî'-i feyz-i necât(dır) 5. reh-ber(dir) 6. dest-gîr(dir) 7. mürşid-i hikmet-karîn(dir) 8. âlem-i feyz-âferîn(dir) 9. şeb-çerâğ(dır) 10. gevher-i dürr-i semîn(dir) 11. meserretgâh-ı vicdân-ı hazîn(dir) 12. teferrücgâh-ı tab'-ı şevk-bîn(dir) 13. ma'şûk-ı güzîn(dir) 14. cân(dır) 15. habîb-i nâzenîn(dir) 16. mu'ciz-nümâ dûr-bîn(dir) 17. huld-ı berîn(dir) 18. levh-i mahfûz-ı yakîn(dir) 19. ser-mâye-i dünyâ vü dîn(dir) 20. kurretü'l-'ayn-ı hayât(dır) 21. hem-nişîn(dir)

6. Değerlendirme

Latîfî yazdığı yedi beyitlik "kitâb" redifli şiirde, dokuz kelime ve kelime gurubuyla kitabı tavsif ederken Ali Emîrî on üç beyitlik şiirde kitabı vasf etmek için yirmi bir kelime veya kelime gurubu kullanmıştır. Latîfî şiirinde kitaba bakışını dolaylı anlatımla (...yâr+i+dür kitâb) ve üçüncü teklik iyelik eki kullanarak genel olarak değerlendirmiş Ali Emîrî ise kitaba özel bir değer atfederek kitabı bizzat sahiplendiğini hissettirmiştir. O zımnen kendisine

¹³ Buradaki kelime ve kelime gruplarının günümüz Türkçesiyle anlamları beyitlerin dil içi çevirisi bölümü ve değerlendirmede verilmiştir.

sorduğu kitap nedir? sorusuna “ma‘şûk-ı güzîn+im+dir kitâb” gibi cevaplar verirken tavsifte kullandığı birinci teklik iyelik ekiyle kitaba bizzat sahip çıktığını göstermek ister adeta. Latîfi herkes için kitabın ne kadar değerli olduğunu anlatırken Emîrî bizzat kendisi için kitabın ne anlam ifade ettiğini açıklamaktadır.

Her dem ehl-i dillerün yanında yâridur kitâb

Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-güsâridur kitâb

Beytiyle başlayan şiirde Latîfi, kitabı her zaman gönül ehlinin yanında bulunan alımlı bir sevgiliye benzetmektedir. Ona göre, ariflerin dostu, onların teselli edici yoldaşı kitaptır.

Sîne-i şevkimde bir hırz-ı mübînimdir kitâb

Dîde-i endîşede nûr-ı yakînimdir kitâb

Matla beytinde Ali Emîrî, kitabı bir tılsım ve muskaya benzetmekte aşk dolu göğsünde asılı duran bu tılsımın kendisine her zaman şevk verdiğini dile getirmektedir. O, hem akıl gözünün ferî hem de düşüncesinin sağlam ışık kaynağı olarak gördüğü kitabı koynunda saklamaktadır.

Latîfi'ye göre kitap; alımlı bir sevgili, vefalı bir dost, teselli edici bir yoldaş, tükenmez bir servet, bitmez bir hazine, hayat suyunun membaı, gözün nuru, gönül ferahlatan bir iksir, eşsiz bir dost, kusursuz bir sevgilidir.

Ali Emîrî'ye göre ise; bir tılsım, bir muska, yol gösteren bir rehber, bir bilgi kaynağı, bir kıblegâh, bir kurtuluş vesilesi, bir mürşit, birer yadigar, tükenmez tılsımlı bir hazine, bir gece lambası, en değerli bir mücevher, derilmemiş bir gül bahçesi, açılmamış bir gonca, bir dinlenme yeri, sanatlı bir sümbül bahçesi, bir mesire, gözde bir sevgili, can ve canan, işveli bir maşuk, mucizevi bir dürbün, birer manevî asansör, Levh-i Mahfuz'un bir yansıması, dünya ve din sermayesi, gözün nuru, beraber vakit geçirdiği bir sevgilidir.

Her iki gazelin en güzel beyti (beytü'l-gazel) dördüncü beyittir. Bu beyitte “kitâb”ın kıymeti bir hadis-i şerife telmihle anlatılmaktadır.

Latîfi	Emîrî
<i>Kenz-i lâ-yefnâya</i> irer pâdişâh-ı vakt olur Her kimüñ gencîne vü gencînedâridur kitâb	Bir mutalsam <i>kenz-i lâ-yefnâsıdır</i> endîşemiñ Şeb-çerâğım gevher-i dürr-i semînimdir kitâb

القناعة كنز لا يفنى “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.” hadisinden ilham alan her iki şair de kitabın sonsuz bir hazine olduğunu, bu hazineye sahip olan kişinin de dünyanın en zengini olduğunu veciz bir ifadeyle dile getirmiştir. Her iki şairin de ulaşmak istediği nihai hedef şiirlerin son beyitlerinde şöyle dile getirilmiştir:

“Ol kişi buldı cihân içinde yâr-ı bî-halel

Ey Latîfi her kimüñ yanında yâridur kitâb”

"Ey Latîfi, sevgili gibi kitabı koynunda olan kişi, dünyada eşsiz bir dost, bir yar bulmuş demektir" anlamına gelebilecek Latîfi'nin makta beytinde işaret edilen ve özellikleri sıralanan sevgiliye kavuşmak Emîrî Efendi'ye nasip olmuştur.

"Hâlik'a hamd ü senâ olsun Emîrî rûz u şeb

Kurretü'l-'ayn-ı hayâtım hem-nişnimdir kitâb"

"Ey Emîrî, hayatını anlamlandıran ve yolunu aydınlatan aynı zamanda yanından hiç ayırmadığın beraber yatıp kalktığın, sadık bir sevgili bulduğun için gece gündüz Allah'a şükretmelisin" diyerek bulduğu nimetin şükürünü eda etmenin önemini dile getirmektedir. Emîrî, kitap için her şeyini vermiş, ömrünü kitaba vakfetmiş bir Osmanlı aydınıdır. O'nun gündüz yolunu aydınlatan, gece de yanından hiç ayırmadığı kusursuz bir sevgilidir, kitap.

Sonuç

Bu çalışmada Latîfi ve Ali Emîrî'nin "kitâb" redifli iki şiiri mukayese edilerek okunmuş, şiirler şekil ve içerik yönünden incelenmiştir. Şiirlerde şekil ve muhteva benzerliği (vezin, redif, konu) dikkat çekmektedir. Ali Emîrî nazire geleneği içinde önemli bir yere sahip olup bu geleneği başarılı bir şekilde sürdüren şairlerden biridir. Yazdığı tezkire bir yönüyle nazire mecmuası niteliğindedir. Bu eserde Emîrî'nin, çoğunluğu Diyarbakır ve çevresinde yetişen şairlerin şiirlerine olmak üzere çok sayıda şairin beyitlerine nazire yazdığı görülmektedir. Bu bağlamda her iki şairin de kitap redifli şiir yazması ve bu şiirlere tezkirelerinde yer vermesi, ayrıca kitabı benzer ifadelerle tavsif etmeleri Latîfi'nin kitap redifli zemin şiirine Emîrî'nin nazire yazmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

İncelemede de değinildiği gibi her iki şair için de kitap kusursuz bir sevgilidir. Bu sevgili dünyevi sevgililere hiç benzemez çünkü onlar geçici olan maddî güzellikleri, kitap ise daimi olan manevi güzellikleri temsil eder. Kitaplar birer hazinedir. Bu hazine dünyadakilere hiç benzemez çünkü bitmez ve tükenmez. Kitap ve kütüphane bir gül ve sümbül bahçesidir. Onlar, dünyadaki gül bahçelerine hiç benzemez çünkü solmayan güllerle doludur. Kitap ve kütüphane bir mesiredir. Onda meserret geçici değil, daimidir. Orada gönlü ferahlatan, kalbe ve duygulara sonsuz genişlik veren bir sır vardır. Ârifin kitaba kavuşma aşkı, âşığın maşuka kavuşma şevkinden farksızdır. Marifet bahçesinden gül dermek isteyen âşık kitaba vurulmalı, bu yolda gayret sarf etmeli, kitap dostu ve kitapların hizmetkârı olmalıdır.

Ömrünü kitaba adayan ve kitaba hizmetkâr olan bu iki kitap sevdalısı görüldüğü gibi aynı membadan beslenmekte, aynı duyguları terennüm etmekte, aynı hissiyatı gelecek nesle aktarmaktadır. Ecdadın kitaba ve dolayısıyla okumaya verdiği önemi en güzel ifadelerle anlatan bu şiirleri okumak hem kalbi, hem ruhu hem de bütün hissiyatı doyurmaktadır. İncelenen bu şiirler, bundan sonra kitap üzerine yapılacak araştırma ve yazılacak yazılar için çok önemli malzeme içermektedir.

Kaynakça

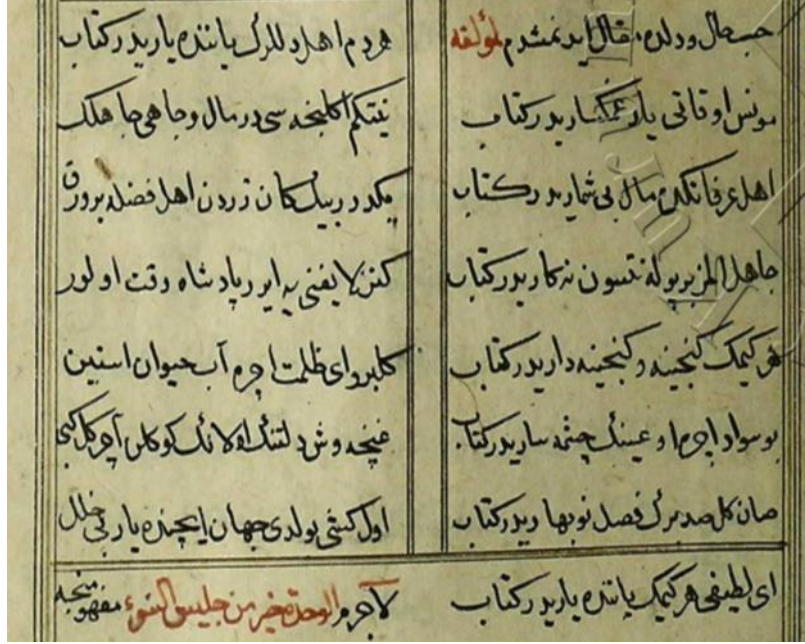
- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/133. 24.06.2024. <https://lib.efatwa.ir/>
- Ali Emîrî. *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*. İstanbul: Matbaa-yı Âmid, 1328.
- Arslan, Mustafa Uğurlu. "Alî Emîrî Efendi Dîvânında Kitap ve Şâirin 'Kitâb' Redifli Üç Gazeli". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* 5 (Ekim 2016), 272-285.
- Babacan, İsrail. "Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum (Garîbî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, 2022. 28.08.2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tezkire-i-mecalis-i-su-ara-yi-rum-garibi>.
- Beyhakî, "Zühd", 2/88. 24.06.2024. <https://lib.efatwa.ir/>
- Bozkurt, Nebi. "Kitap" *DİA*, 26/120-121. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. 24.06.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kitap>
- Canım, Rıdvan (hızl.). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: KTB Yay., 2018. 24.04.2024. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>
- Canım, Rıdvan (hızl.). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: AKM Yay., 2000.
- Canım, Rıdvan. "Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Latîfî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 2021. 25.04.2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama-latifi>.
- Kadioğlu, İdris. *Ali Emîrî Efendi, Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*. Ankara: Son Çağ Yayıncılık, 2014.
- Kadioğlu, İdris. *Ali Emîrî Efendi, Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018. 18.01.2024. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208593/ali-emiri-efendi--tezkire-i-suara-yi-amid.html>
- Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314.
- Latîfî, *Tezkiretü's-şu'arâ li-Mevlânâ Latîfî*. (Bir Kopyası Özel Kütüphanemde).
- Latîfî, *Tezkiretü's-şu'arâ*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 03725.
- Sevgi, Ahmed. "Latîfî". *DİA*. 27/111-112. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 25.04.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/latifi>
- Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 7/84. 24.06.2024. <https://lib.efatwa.ir/>
- Tanç, Nilüfer. "Ali Emîrî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 18.01.2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-emiri>

Tökel, Dursun Ali. "Latîfî der ki: Kitap yüz yapraklı bir güldür." *Türk Dili* 106 (748) (2014), 28-33.

Yazar, Sadık - Arslan, Mustafa Uğurlu. *Ali Emîrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ed. Günay Kut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020. 02.05.2024. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/ali-emiri-divani_738.aspx?CatId=271

EKLER

EK1-LATİFİ TEZKİRESİNDEKİ (Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu: 03725, 6a) "KİTÂB" REDİFLİ ŞİİR

EK2- TEZKİRE-İ ŞUARÂ-YI ÂMİD'DEKİ (Dersaadet, 1328, s. 97-98)
"KİTÂB" REDİFLİ ŞİİR

